

ISSN-0354-401X

Социјалнамисао

78

ЧАСОПИС ЗА ТЕОРИЈУ И КРИТИКУ СОЦИЈАЛНИХ ИДЕЈА И ПРАКСЕ

XX

април

јун

2013

Београд | 2

Социјална мисао

часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе

Часопис излази четири пута годишње.

Претплата за 2013. годину 3.800,00 динара; за иностранство 120 ЕВРА

Уплата се врши на пословни рачун: **290-2025-82**, СОЦИЈАЛНА МИСАО, Београд
ПИБ 101724614; шифра делатности 22110; матични број 7504594; није у систему ПДВ-а

Појединачни примерак у продаји 950,00 динара

Студенти имају попуст 50%

Тираж 550 примерака

Издавач:

Издавачко предузеће СОЦИЈАЛНА МИСАО

11050 Београд, Мис Ирбијево 56/II-10, тел./факс 2830-386, 063/80-35-305

e-mail: soc.misao@sezampro.rs

www.socijalnamisao.rs

Суиздавачи:

Фондација Солидарност Србије

Београд, Добрињска 11, телефон 2645-458, факс 2644-351

e-mail: v.ilic@fondacijasolidarnosti.org.rs

www.fondacijasolidarnosti.org.rs

Републички завод за социјалну заштиту Србије,

Београд, Теразије 34, телефон 3621-563, тел./факс 3621-569

Компјутерска припрема и штампа

Чигоја штампа

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Србије број 413-00-411/2001-01 од 01. 08. 2001. године овај часопис, као публикација од посебног интереса за науку, ослобођен је плаћања пореза на промет.

Редакција

Дубравка Гавриловић, Милосав Милосављевић, Миомира Костић, Радул Јовановић, Љубомир Пејаковић, Јанко Дрча, Зоран Илић, Миленко Чуровић, Мира Ђук, Драго Бранковић, Душанка Иванчевић, Марина Ковачевић Лепојевић, Дејан Сумрак, Милан Петричковић, Живорад Гајић, Ана Гавриловић, Милош Немањић, Бранкица Јанковић, Владимир Илић, Ибрахим Тотић, Бранкица Поповић Ћитић, Јелена Павловић.

Главни и одговорни уредник

Радул Јовановић

Уреднице

Дубравка Гавриловић
Марина Ковачевић Лепојевић

Издавач

Издавачко предузеће СОЦИЈАЛНА МИСАО, Београд

За издавача

Радул Јовановић

Коректор

Оливера Величковић

Лектор за енглески језик

Весна Димитријевић

Ликовна опрема

Марија Марковић

Први број часописа СОЦИЈАЛНА МИСАО појавио се 1994. године
Оснивач и власник Радул Јовановић

- 9 *Славимир Демировић Ақлин*
МИСЛИО САМ
- 11 *Нада Радушки*
РОМСКА НАЦИОНАЛНА МАЊИНА У СРБИЈИ
(попис 2011. године)
- 23 *Милица Поповић, Уна Радовановић*
РАД РОМСКЕ ДЕЦЕ – ЕКСПЛОАТАЦИЈА ИЛИ ТРАДИЦИЈА?
- 37 *Марина Ковачевић-Лепојевић, Весна Жунџић-Павловић*
ЗЛОУПОТРЕБА ПСИХОАКТИВНИХ СУПСТАНЦИ У РОМСКОЈ
ПОПУЛАЦИЈИ
- 51 *Милица Ковачевић, Вељко Турањанин*
КРИВИЧНОПРАВНА РЕАКЦИЈА НА ЗЛОУПОТРЕБУ
ОПОЈНИХ ДРОГА
Проблеми мањинских група
- 63 *Александра Митровић*
БРАК И ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ КАО ЧИНИОЦИ ДРУШТВЕНОГ
ПОЛОЖАЈА РОМА
- 79 *Мирослава Којић, Загорка Марков*
РОМСКА ДЕЦА У ВРТИЋУ –
Корак у сузбијању социјалне дистанце према Ромима
- 89 *Драгољуб Јовановић, Синиша Павун, Соња Павун*
ДЕСТИГМАТИЗАЦИЈА РОМА
Анализа етнокултуролошких фактора у превентивно-терапијском
раду са ромским зависничким породицама
- 97 *Sena Družić, Hariz Šarić*
KVALITET ŽIVOTA PENZIONERA U BOSNI I HERCEGOVINI
- 111 *Снежана Сењи, Смиља Комлушки*
ИНКЛУЗИЈА
Проблеми и дилеме Удружења родитеља деце са посебним потребама
„Наша кућа“ у Кикинди
- 119 ПРИКАЗИ КЊИГА

- 9 *By Slavimir Demirovic Aklin*
GNDIDEM
- 22 *By Nada Raduski*
THE ROMA NATIONAL MINORITY IN SERBIA: CENSUS 2011
- 36 *By Milica Popovic, Una Radovanovic*
ROMA CHILDREN LABOR: EXPLOATATION OR TRADITION?
- 49 *By Marina Kovacevic-Lepojevic, Vesna Zunic-Pavlovic*
SUPSTANCE ABUSE AMONG ROMA
- 61 *By Milica Kovacevic, Veljko Turanjanin*
CRIMINAL LAW REACTION ON DRUG ABUSE
- 77 *By Aleksandra Mitrovic*
MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS IN RELATION TO THE SOCIAL STATUS OF ROMA
- 86 *By Miroslava Kojić, Zagorka Markov*
ROMA CHILDREN IN KINDERGARTEN – A STEP TOWARDS MINIMIZING THE SOCIAL DISTANCE TOWARDS ROMA PEOPLE
- 110 *By Sena Druzic, Hariz Saric*
PENSIONERS' QUALITY OF LIFE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
- 118 *By Snezana Senji, Smilja Komluski*
INCLUSION IN EDUCATION
Problems and Dilemmas of Parents and Citizens' Association of Children with Special Needs "Our House" from Kikinda

Тема броја:
ПОЛОЖАЈ РОМА У СРБИЈИ
Ризици злоупотребе психоактивних супстанци

*

ТЕХНИЧКА УПУТСТВА АУТОРИМА

Молимо будуће ауторе да обратe пажњу на упутства
и да их се строго придржавају.

Страна 127.

Захваљујемо.

РЕДАКЦИЈА

У финансирању теме овог броја учествовао је Град Београд, Градска
управа – Секретаријат за социјалну заштиту у оквиру пројекта
„Превенција ПАС у ромској популацији“ Удружења
специјалних педагога Србије (ИХХ-04-56-72/2013)

РАВНОДУШНОСТ ВОДИ НЕУСПЕХУ

Овај број часописа са разлогом посвећујемо положају националне заједнице Рома у Србији, с циљем да научним приступом припомогнемо напорима релевантних институција Србије и заједнице Рома у решавању животних питања и афирмацији ове популације која има бројне и специфичне проблеме.

Роми би морали да се ухвате у коштац са онима из свог народа, из своје средине, који злоупотребљавају неповољан положај већине сиромашних, чију децу злоупотребљавају на више начина (просјачење, сексуална експлоатација, препродаја ПАС...).

Мерама државних органа и друштвених чинилаца, и посебно ангажовањем организација Рома, ови проблеми брже би се и адекватније решавали. У том смислу видљиви су покушаји и помаци, па ипак, истичемо да постоји висока толеранција и недовољна организованост унутар Ромске заједнице, на шта указују и аутори теме овог броја. Наравно, свесни смо чињенице да тиме само делимично обухватамо веома сложену проблематику Рома која траје вековима. Међутим, ови садржаји могу бити значајан подстицај да се успостави реална и чвршћа веза између институција државе и лидера ромске популације и утврде реални програми и планови, уз моралну и законску одговорност ако се одступа од утврђених правила.

Унапред прихваћена филозофија да је све то тешко изводљиво, мирење са политиком одлагања, уз уверење да ће то решавати неко други у времену које ће дуго трајати, доводи до равнодушности и замора ангажованих актера.

Писац ових редова је у свом животу и раду имао блиске контакте са Циганима (Ромима) и добро познаје њихов менталитет и начин живота (искуство са Циганима у Топлици и посебно у Орловском насељу у Миријеву, Звездара). Када сам поодавно питао једног блиског сарадника и пријатеља из Орловског насеља зашто је Ром а не Циганин, он ми је

шеретски одговорио: „Па, пошто сте се ви поциганчили ми смо се поромили, јер смо ипак другачији“.

Овом темом броја часописа позивамо наше пријатеље Цигане (Роме, уважавам ту чињеницу) да се мало више зближимо и упознамо, прихватимо заједничку одговорност за учињено и неучињено, па да се заједнички и радујемо, ако буде очекиваних резултата.

Радул Јовановић

**Марина Ковачевић-
-Лепојевић***
Весна Жунић-Павловић**

ЗЛОУПОТРЕБА ПСИХОАКТИВНИХ СУПСТАНЦИ У РОМСКОЈ ПОПУЛАЦИЈИ

Апстракт: Злоупотреба психоактивних супстанци (ПАС) представља један од кључних социјалних изазова данашњице, посебно у случајевима рањивих категорија становништва, као што су сиромашни, незапослени, особе нижег образовног статуса, жртве насиља, мигранти, избеглице и други. Може се рећи да ромска популација обједињује готово све побројане прерогативе социјалне искључености. С обзиром на емпиријске податке о повезаности са криминалом, економске, здравствене и шире социјалне последице, појава злоупотребе ПАС завређује истраживачке напоре у правцу уочавања специфичности у односу на ромску заједницу и могућности превенције.

Циљ рада представља идентификовање фактора који доприносе злоупотреби ПАС у ромској популацији уз издвајање културно специфичних претпоставки за превенцију злоупотребе.

Кључне речи: психоактивне супстанце, Роми, фактори, превенција

Увод

Имајући у виду историјски и актуелни положај Рома у свету и Србији, чије опстајање обједињује готово све препознате маргиналије и рањивости, стиче се утисак о посебној изложености злоупотреби ПАС и криминалном понашању с тим у вези.

Хронично и екстремно сиромаштво, незапосленост, искљученост из система образовања, здравствене и социјалне заштите, етнички је детерминисано и карактеристично за Роме који живе не само у Србији, већ и у другим земљама централне и југоисточне Европе. Положај Рома се препознаје као значајно неповољнији од положаја других мањинских заједница, избеглица и других рањивих категорија становништва Србије (Bodewig, Sethi, 2005). Нема довољно теоријских и емпиријских података о злоупотреби ПАС код Рома, што представља још једну у низу мањка-

* Марина Ковачевић-Лепојевић је асистент на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, e-mail: marina.lepojevic@gmail.com

** Весна Жунић-Павловић је ванредни професор на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, e-mail: zuniceva@eunet.rs

вости у вези са обезбеђивањем ресурса за формирање претпоставки за адекватно решавање проблема проистеклих из злоупотребе. Како би иначе и могли очекивати квалитетне културно прилагођене програме превенције и третмана злоупотребе ПАС и криминалног понашања без претходне процене актуелног стања.

Аутори истичу да се ширење злоупотребе психоактивних супстанци у послератном периоду пре свега одвијало посредством маргинализованих етничких група, док се данас злоупотреба ПАС сматра средством друштвене контроле и надзора сиромашних, припадника мањина и на друге начине маргинализованих слојева (Радуловић, 2008). Ромска популација се препознаје и као посебно рањива када је у питању преношење ХИВ инфекције која настаје као последица злоупотребе ПАС, уз затворенике, децу из институција, хомосексуалце и друге (ESPAD, 2009).

Истраживања о злоупотреби ПАС у ромској популацији нису доступна. Резултати ретких истраживања која се баве везом етничког порекла и злоупотребе ПАС у свету показују да је највећи проценат злоупотребе забележен код испитаника мешовитог етничког порекла. На пример, заступљеност злоупотребе оних који су се изјашњавали као мешовитог порекла у САД је 12,9%, док је најмањи проценат код оних азијатског порекла 3,1%. Укључујући фактор урбанизације, неvezано за етничко порекло, дошло се до података да је злоупотреба мања у руралним подручјима (NSDUH, 2007). Подаци су потврђени у истраживању у Великој Британији где је код припадника мешовитог порекла утврђена већа злоупотреба неvezано за врсту супстанце, док је код оних азијатског порекла она најмања (Hoare, Moon, 2010). Истраживање које је имало за циљ да утврди злоупотребу марихуане у односу на етничко порекло грађана САД, показало је да већинска (70% укупне популације) бела популација у 54% злоупотребљава марихуану, популација афроамеричког порекла (13% укупне популације) у 30%, латиноамеричког порекла (13% укупне популације) у 9%, индијанског у 2% (1% укупне популације), азијатског (4% укупне популације) у 1%, док је 4% сврстано у остале. Без обзира на етничку припадност, марихуану су најчешће употребљавали мушкарци узроста 18–24 године (DASIS, 2003).

Резултати истраживања потврђују слутње о високој социјалној и економској цени злоупотребе ПАС. Студија која је рађена у Аустрији показала је да је процењена штета изазвана кривичним делима у вези са злоупотребом ПАС (преваре, крађе, разбојништва, саобраћајне несреће) 2002. године била 2.6 милијарде евра, што представља 80% од укупне социјалне цене изазване злоупотребом. Сматра се да је социјална цена

злоупотребе ПАС до осам пута већа од добити која се оствари трговином наркотицима (Hauptmann, Hubner, 2008, према UNODC, 2012: 71).

Проблем злоупотребе ПАС изискује дужну научно-истраживачку пажњу у правцу идентификовања најутицајнијих фактора злоупотребе и препорука за превенцију у складу са уоченим културним специфичности-ма ромске популације, што ће бити предмет рада.

Фактори злоупотребе психоактивних супстанци

Иако статистички подаци о злоупотреби психоактивних супстанци (ПАС) генерално показују стабилност у правцу веће злоупотребе у богатијим државама (Северна Америка, западна Европа), постоје извесни изузеци. На пример, у земљама Скандинавије и Јапану злоупотреба ПАС је на много нижем нивоу него у другим економски развијеним земљама, док је, насупрот томе, у Авганистану као сиромашној економији она на високом нивоу (UNODC, 2012: 24). Разлог може бити заступљеност трговине илегалним ПАС која утиче на раширеност злоупотребе (Авганистан, Јужна Америка). Међутим, низак социоекономски статус по себи не доприноси појачаној злоупотреби ПАС. Као што веза између ниског социоекономског статуса криминалног понашања није директна (Жунић-Павловић, Ковачевић-Лепојевић, 2008), објашњење злоупотребе ПАС и социоекономског статуса захтева увођење додатних фактора као што су неједнакост, незапосленост, трговина дрогом и друго. Тако у друштвима са наглашеним социјалним разликама, припадници маргинализованих слојева друштва могу прихватити трговину дрогом као начин за остваривање бољег социјалног статуса. Међутим, услед осећаја безнадежности маргинализоване и друге рањиве категорије посежу и за злоупотребом ПАС. Незапосленост се сматра фактором који доприноси укључивању у трговину или злоупотребу ПАС, што додатно смањује могућност налажења посла са друге стране. Према резултатима истраживања злоупотребе ПАС, посебно наркотика у Европи, дошло се до података да је 71% особа које се јаве на диспанзерски третман незапослено (EMCDDA, 2010: 33). Истраживања показују да ПАС највише злоупотребљавају најсиромашнији слојеви друштва, до опадања долази код средњих слојева друштва, при чему се пораст бележи поново код оних најбогатијих. На пример, у Великој Британији ПАС највише злоупотребљавају они који имају најниже приходе (до 10.000 фунти) и то 12,9% домаћинстава, док у 7,7% на пример злоупотребљавају они који имају приходе од 50.000 фунти (Smith,

Flatley, 2011: 21). Светска здравствена организација препознаје појачан ризик од злоупотребе ПАС код сиромашних, оних нижег образовног статуса, незапослених, миграната, избеглица, деце и адолесцената који су изложени различитим видовима насиља (WHO, 2005). Међутим, аутори истичу да је ромска популација убедљиво најсиромашнија, посебно она смештена у насељима, и да има неповољнији статус од наведених рањивих категорија друштва (Bodewig, Sethi, 2005). Истраживање које је имало за циљ испитивање социјалне дистанце и стереотипа о Ромима код деце новосадских основних школа је показало да је социјална дистанца према Ромима виша него код осталих мањинских група (Мађари, Словацки, Хрвати, Русини), па чак и код Рома међусобно. Није уочена значајност у испитивању разлика социјалне дистанце код деце у школама у којима имају и онима у којима немају свакодневни контакт са Ромима (Францешко и други, 2005). Аутори препознају школски неуспех и недостатак посвећености школи ромске деце као ризичне факторе злоупотребе ПАС и упуштање у криминалне активности (Радушки, 2004: 443). Према томе, с обзиром на искљученост из система образовања будућност ромске популације у контексту стремљења ка завиднијем нивоу социјалне инклузије није толико светла.

Веза између злоупотребе ПАС и криминалног понашања јасно је уочљива. Може се рећи да се злоупотреба и криминално понашање врте у зачараном кругу и међусобно појачавају. Са једне стране, психоактивне супстанце су доступније онима који су укључени у криминалне активности, посебно у трговину наркотицима, док је, са друге стране, вршење криминала под утицајем ПАС олакшано јер се тим путем смањује инхибиција за извршење дела. Аутори се слажу да су они који злоупотребљавају ПАС заступљенији у популацији особа са криминалним понашањем. Тестирањем особа које су привођене у неколико великих америчких градова из 2010. године показало је да су у 70% детектоване ПАС код особа мушког пола у тренутку привођења (ADAM II, 2011), док је, са друге стране, истовремено детектовано 11,2% злоупотребе ПАС у општој популацији мушкараца (SAMSHA, 2011). Истраживања која су се бавила испитивањем повезаности доступности и злоупотребе ПАС и насилничког понашања показала су да се веза учвршћује са повећањем периода злоупотребе и врстом дроге (израженија услед употребе опијата и стимуланса). Статистички значајна веза врсте ПАС и периода злоупотребе и насилничког понашања откривена је на узорку делинквената искључиво мушког пола (UNODC, 2012). Дружење са вршњацима који испољавају поремећаје понашања, ставови који погодују злоупотреби ПАС и испоља-

вању поремећаја понашања, већина породичних ризичних фактора, школски неуспех, транзиција и мобилност и друго могу повећати злоупотребу ПАС и вршење насиља. Фактори попут злостављања, породичних конфликта, занемаривања, изложености насиљу сматрају се ризичним за злоупотребу ПАС (UNODC, 2012). Резултати домаћег истраживања показују да деца без родитељског старања чешће злоупотребљавају марихуану (32,8% у поређењу са 8,6% деце из породица), такође је и њихов први контакт са марихуаном ранији (са 11–14 година код 68,4%). У односу на 51,4% адолесцената из редовне популације, 79,3% деце у домовима за децу и хранитељским породицама пуши, а алкохол конзумирају у 15,7% у односу на децу из редовне популације (9,9%) (ESPAD, 2009). Према томе, може се потврдити да се злоупотреба ПАС најлакше шири у заједницама са чврстом кохезијом, као што су домови за децу, затвори, комшилук и друго (UNODC, 2012). Истраживања показују да припадност ромској популацији утиче на ризик од виктимизације трговином људима. Резултати истраживања трговине људима у Србији указују на присуство трећине ромске деце у односу на укупан број идентификованих малолетних жртава (Николић-Ристановић и други, 2004: 103). У истраживању трговине мушкарцима у Србији припадност ромској популацији је издвојена као ризични фактор за виктимизацију трговином (Николић-Ристановић, 2009: 256). Није ретка појава да се у функцији одржавања контроле над децом жртвама трговине она неретко приморавају на злоупотребу ПАС (Жегарац, 2005).

Урбанизација представља значајан фактор злоупотребе која прети да се до 2050. године удвостручи, што ће се несумњиво одразити на распрострањеност злоупотребе (UNODC, 2012: 98). Епидемиолошко истраживање о употреби психоактивних супстанци међу младима у Србији спроведено је 2008. године на 6553 ученика прве године средњих школа. Добијени резултати показали су да је чак 15,1% ученика првих разреда средњих школа бар једном употребилу неку од психоактивних супстанци (искључујући дуван и алкохол), при чему су најчешће коришћени седативи (без лекарског рецепта) 7,6% и марихуана коју је најмање једанпут у животу пробало 6,7% ученика. Двадесет или више пута током живота илегалне дроге је користило 1,5% ученика. Резултати истраживања злоупотребе ПАС код адолесцената из Србије показују да ПАС чешће злоупотребљавају млади из великих и малих градова (15,9% и 14,2%, редом), у односу на омладину из руралних насеља (13,3%). Не уочавају се значајне разлике у злоупотреби илегалних дрога међу младићима и девојкама, с тим што нешто већи проценат девојака (15,3%), него младића (14,8%)

пријављује употребу неке илегалне психоактивне супстанце током живота. Емпиријски подаци иду у правцу закључака да већа доступност ПАС у локалној заједници, првенствено цигарета, алкохола и марихуане повећава вероватноћу злоупотребе амфетамина, опијата и кокаина. Пушење је често удружено са осталим облицима злоупотребе ПАС, тако да се процењује да млади који пуше три пута чешће конзумирају алкохол и осам пута чешће марихуану у односу на вршњаке непушаче (ESPAD, 2009). На основу опсежне лонгитудиналне студије, на основу праћења особа од 15 до 35 година, аутори истичу да злоупотреба ПАС пролази кроз четири узастопне фазе: експериментисање са пивом и вином, са цигаретама и жестоким пићем, да би следећа фаза била пробање марихуане и других нелегалних ПАС (Kandel, Yamauchi, Chen, 1992). Социокултурни фактори, попут система вредности, религије и културе младих, битно утичу на злоупотребу и развој зависности (UNODC, 2012). Културна, политичка и етничка глобализација, мешање народа, култура и традиција, губитак везе са традицијом, етничком групом, цивилизацијски конфликти и њихови узајамни утицаји, културни и духовни анархизам, утицали су значајно на промене у систему вредности савременог друштва. Нова култура постаје у основи еклектична, космополитска, постмодерна и неортодоксна. У суштини, вредносну слику модерног доба карактерише фрагментираност, плурализам, јачање субјективног фактора, док се аморализам и девијантно понашање сматрају прихватљивим. На пример, проблем злоупотребе ПАС млади Русије истичу на трећем месту, после љубавних односа и проблема личности (Баева, 2007: 68–72). Аутори примећују да је ромска популација, због честих миграција, стално изложена новим проблемима при прилагођавању, што је израз и многих међусобних разлика (Радушки, 2004, 2012). Честа промена места боравка у детињству и раној адолесценцији препозната је као фактор злоупотребе ПАС (Бацковић и други, 2007).

Доступност ПАС представља ризични фактор који је на основу бројних лонгитудиналних истраживачких студија идентификован као предиктор њихове злоупотребе и насилничког понашања. Доступност дроге је обрнуто сразмерна ризику од санкционисања коме се трговци и конзументи излажу при обављању купопродаје, што даље утиче на формирање цене. Према томе, што је већа доступност и мањи ризик од социјалних последица, већа је и злоупотреба. Лонгитудинална истраживања од седамдесетих година до данас показују да је ниво злоупотребе директно везан са доступношћу ПАС и проценом ризика. Доступност ПАС зависи од врсте супстанце, као и од тога да ли су оне легалне или не, контроли-

сане или неконтролисане, али и од различитих контекстуалних и индивидуалних фактора. Истраживања показују да већа доступност појединачних психоактивних супстанци, попут цигарета, алкохола и марихуане, прати и висока преваленција употребе, док се, са друге стране, хероин, метамфетамини и кокаин сматрају мање доступним, па је самим тим и преваленција злоупотребе мања. Процењује се да је током 2010. године канабис конзумирало између 119 и 224 милиона људи од 15 до 64 године широм света, што одговара 2,6–5% популације. Канабис следе стимуланси типа амфетамин (пре свега метамфетамин, амфетамин и екстази), затим опијати (опијум, хероин и опијати који се користе у медицинске сврхе) и кокаин. Иако се уочава тренд смањења употребе хероина и кокаина, забележен је пораст употребе нових синтетичких дрога, као и пораст злоупотребе лекова, што постаје све већи проблем у многим развијеним земљама и у земљама у развоју. Штавише, у последњих неколико година, више нових синтетичких једињења појавило се на тржишту дрога. Производња и употреба многих од ових супстанци још увек се не налази под контролом, а они успешно мењају контролисане стимулансе попут кокаина и екстазија. Такви су, на пример, пиперазин и мефедрон. Слична појава уочена је и у случају канабиса, где је употреба синтетичких канабиноида порасла у многим земљама где се може набавити преко интернета и у широј продаји, с обзиром на то да још увек нису под контролом у многим земљама (UNODC, 2012: 8–13).

Доступност ПАС је у тесној вези са трговином легалним, а посебно илегалним супстанцама и одражава се на појачану злоупотребу у конкретним подручјима. У Западну Европу хероин стиже првенствено балканском рутом која пролази и кроз територију Србије (Матовић, Буха, 2012: 141). Подручје Балкана представља важан транзитни пут којим се дрога допрема из Авганистана, преко Ирана, Пакистана, Турске, Грчке и Бугарске, Румуније, Косова и Македоније до Западне Европе. Рута датира још од седамдесетих година, почетка осамдесетих година 20. века, с тим да је, услед нестабилности у региону, рута била померена нешто источније, па је коришћена траса преко Албаније и Италије. По стабилизацији политичких прилика рута је реактивирана. Крајем деведесетих до 2004. године албански трговци су имали значајну улогу у промету хероина у регион, док се последњих година истичу организоване криминалне групе у Македонији. Последњих година интензивира се промет кокаина, идентификовани су трговци пореклом са Балкана у допремању кокаина од Јужне Америке (Нигеријске групе смештене у Бразилу) у Западну Европу (UNODC, 2012). Канабис, као најчешће заплена психоактивна контро-

лисана супстанца, првенствено се гаји и употребљава у истом региону, те је његов интернационални промет ограниченог домета. С друге стране, кокаин и хероин се транспортују и њихова употреба је раширена у многим земљама. Тренд пораста заплене уочава се за све најзначајније типове психоактивних контролираних супстанци, а у случају амфетаминских стимуланаса уочен је и значајан пораст заплене. Тако је за период од 1998. до 2009. године констатован пораст заплене кокаина, хероина, морфина и канабиса за готово два пута, док је заплена амфетаминских стимуланаса порасла за више од три пута (UNODC, 2011).

На основу претходних запажања могу се идентификовати кључни ризични фактори злоупотребе ПАС за децу и адолесценте ромске националности и то су: екстремна економска депривација, транзиција и мобилност, низак ниво повезаности суседства и дезорганизација локалне заједнице, доступност психоактивних супстанци, проблеми организовања породичног живота, школски неуспех, недостатак посвећености школи, рана иницијација поремећаја понашања и други.

Импликације за превенцију злоупотребе психоактивних супстанци

Будући да резултати истраживања упућују на закључак да су о злоупотреби ПАС и заштити менталног здравља уопште најмање информисани сиромашни и необразовани људи (EMCDDA, 2009), оно што се прво очекује у светлу превенције злоупотребе ПАС у ромској популацији јесте унапређивање информисаности. Један од разлога је и тај што се са друге стране о злоупотреби ПАС грађани највише информишу преко медија, који су опет најмање доступни Ромима. Истраживање које је у школској 2010/11. рађено у београдским основним и средњим школама на узорку од 1103 ученика, показало је да су они били слабо информисани о начинима употребе канабиса, последицама амфетамина, ефектима и начину употребе опијата, ефектима стероида, типовима синтетичких дрога, детекцији злоупотребе ПАС из урина, док су изразили познавање последица употребе канабиса и седатива (Dimitrijević et al., 2011). Истраживање ставова родитеља ученика 7. и 8. разреда основних и средњих школа у Бачкој Паланци о психоактивним супстанцама, посебно илегалним, показало је да су родитељи прилично неупућени у погледу изгледа, дејства и последица злоупотребе. Преко половине родитеља није знало како изгледа и како се користе марихуана ни хероин, 60% није знало како

изгледа екстази, док је 15% изјавило да не би било у стању да препозна дете под дејством ПАС. Међутим, може се рећи да је још неповољније то што трећина родитеља сматра да је њихов ниво познавања злоупотребе добар, док две трећине сматрају да је он задовољавајући (Дицков и други, 2003).

Резултати истраживања „Радио и телевизија и превенција болести зависности“, које је имало за циљ да се утврди информативно-образовна улога медија у области превенције болести зависности, показало је да у 41,1% грађани основне информације о свом здрављу добијају посредством медија (29,9% телевизије, 8,8% штампе и 2,4% путем радија). У већини случајева (70,7%) грађани сматрају да пажња коју медији посвећују болестима зависности није довољна, при чему у 36,5% у емисијама треба да говоре лекари, 23,6% зависници треба да говоре о својим искуствима, док у 22,8% емисије треба да садрже примере и последице зависности. Најслабији утисак на гледаоце има приказивање статистичких података. О злоупотреби ПАС, према мишљењу младих, треба говорити у емисијама за младе и специјализованим емисијама о здрављу. Трећина испитаника се изјаснила да је, подстакнута приказиваним садржајима путем медија, направила извесне промене у свом понашању, на пример 13% је смањило пушење или је чак престало да пуши, 0,7% смањили или престали да користе алкохол, обратили се лекару у 5,3%, повећали редовну физичку активност у 3,1%, у 6% почели здравије да се хране (Чакан, Јовановић, 1997, према Милошевић, 2011).

Претпоставка је да ће се информисањем и едукацијом ојачати капацитети ромске заједнице за суочавање са проблемом злоупотребе ПАС, с обзиром на традиционалну склоност да проблеме решавају унутар заједнице. Како примећују аутори, Роми мирно коегзистирају са већинским становништвом уз њихову широку дискриминацију, а да при том имају јако велики отпор ка асимилацији уз снажно стремљење ка очувању традиције (Kouřilova et al., 2001).

Међутим, сматра се да промене које се могу остварити унапређивањем информисаности нису довољне, да подстичу експериментисање са психоактивним супстанцама, посебно уколико је оно базирано на застрашивању (Glynn et al., 1991, према Бацковић и други, 2007). Чињеница је да се тим путем занемарују други фактори који могу утицати на злоупотребу ПАС – породични, средински, психолошки. Уколико су информације које добијају контрадикторне са онима које су стекли својим искуством или уколико им, на пример, родитељи пију, пуше, злоупотребљавају неке од илегалних супстанци, неће их прихватити. Свеобухватни програми превенције злоупотребе ПАС који у обзир узимају индивидуалне разлике у

погледу психолошких карактеристика, социјалног окружења, претходног искуства и друго постижу значајније резултате (Бацковић и други, 2007).

Аутори препоручују опрезност при примени конвенционалних мера за смањење понуде илегалних ПАС, јер неретко немају ефекат какав би се могао очекивати у случају контроле доступности неке легалне супстанце. На пример, раст цене наркотика не делује довољно стимулативно на зависнике од ПАС, с тим што се неки ефекти одвраћања постижу у односу на популацију пробаната, које, према неким проценама, има око осам пута више од популације зависника (UNODC, 2012). Резултати тридесетогодишњих лонгитудиналних истраживања о испитивању утицаја мера за смањење потражње за канабисом и хероином код адолесцената показале су смањење злоупотребе за 25%, док се смањење злоупотребе кокаина везује претежно за мере из домена смањења понуде, при чему је измерен пад употребе за 75% (Johnston, 2011). Утврђено је да је у посматраном тридесетпетогодишњем периоду пораст односно смањење употребе ПАС директно зависило од два фактора – доступности ПАС и процене ризика за произвођаче, трговце и конзументе у датом тренутку. Треба указати на негативне појаве које настају при примени мера којим се регулише понуда, као што је измештање илегалних тржишта дроге и промене у понуди у односу на врсту дроге. На пример, Велика Британија је за период од 2006. до 2010. смањила број амфетаминских зависника за две трећине, а да је паралелно порастао број кокаинских зависника (Hoare, Moon, 2010: 36). У Аустралији је почетком 2000. број зависника од хероина знатно опао, што је функционисало до 2010, када се уочава популарност синтетичких опијата.

Мере које се примењују за регулисање понуде и потражње треба да буду балансиране како би се постигла ефикасност у редуковању доступности ПАС, укључујући и контролу употребе ПАС у медицинске и научне сврхе.

Унапређивање легислативе, односно појачавање ризика од санкционисања особа у ланцу трговине психоактивним супстанцама доприноси одвраћању учинилаца извршења. Држање дроге ради личне употребе у Србији кривично је дело, с тим што ће се онај ко неовлашћено држи у мањој количини за сопствену употребу супстанце или препарате који су проглашени за опојне дроге казнити новчаном казном или затвором до три године, а да се може и ослободити од казне (КЗ РС, члан 246). Међутим, с обзиром на то да истраживања показују да млади почињу са употребом легалних и илегалних у приближно исто време, у одраслом добу престају са употребом илегалних (UNODC, 2012), треба бити уздржан у вези са декриминализацијом злоупотребе.

Уз уважавање општих претпоставки контроле доступности и редуковање трговине илегалним ПАС на глобалном плану, чињеницу да су тренутно најзастуљенији превентивни програми у школском контексту на универзалном нивоу, ауторке упућују на неопходост развоја програма за рад са ризичним групама деце, међу којима су и она ромског порекла, укључивање родитеља, наставника, вршњака и представника заједнице и примену интервенција у складу са претходном проценом потреба.

Литература

- ADAM II (2011), *ADAM II – 2010 Annual report-Arrestee Drug Abuse Monitoring Program*. Washington, D. C.: Office of National Drug Control Policy. Retrived May 16, 2013. from <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/ondcp/policy-and-research/adam2010.pdf>
- Бацковић, Д., Максимовић, М., Стевановић, Д. (2007), Психосоцијални фактори ризика и злоупотреба психоактивних супстанција код адолесцената. *Војносанитетски преглед*, 64 (5), 331–336.
- Баева, Ј. (2007), Систем вредности омладине „епохе ромена“: руски поглед. *Социолошка луча*, 1/2, 67–73.
- Bodewig, C., Sethi, A. (2005), *Сиромаштво, социјална искљученост и етничка припадност у Србији и Црној Гори: Случај Рома*. Београд: Светска банка.
- WHO (2005), *Promoting Mental Health: Concept, Emerging evidence and Practice*. Geneva: WHO. Retrived May 16, 2013. from http://www.who.int/mental_health/evidence/MH_Promotion_Book.pdf
- DASIS (2003), *Adult Marijuana Admissions by Race and Ethnicity: 2000*. Rockville: U.S. Department of Health and Human Services. Retrived May 16, 2013. from <http://www.oas.samhsa.gov/2k3/RaceadultMJtx/raceAdultMJtx.pdf>
- Дицков, А., Лајић, О., Јовишевић, О., Ђуровић, Д., Загорац-Малиновић, В. (2003), Процена ставова и информисаности родитеља о наркоманији. *Актуелности из неурологије, психијатрије и граничних поремећаја*, 11 (2), 16–24.
- Dimitrijević, I., Brković, D., Dimčić-Tasić, G., Anđelić, S., Damnjanović, D., Nikolić, D., Blagojević, S., Bauman, S., Janković, S. (2011), Level of knowledge, attitudes and substance use among students of primary and secondary schools in Belgrade 2010/2011: Pilot study. *Sanamed*, 6 (1), 13–17.

- EMCDDA (2010), *The State of Drugs Problem in Europe: Annual Report 2010*. Luxembourg: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Retrived May 16, 2013. from http://eeas.europa.eu/us/events/symposium2011/docs/2010_annual_report_state_drugs_problem_europe_en.pdf
- EMCDDA (2009), *Serbia Country Overview 2009*. Lisbon: EMCDDA.
- Жегарац, Н. (2005), Заштита деце од трговине људима – изградња система. *Темида*, 8 (3), 3–10.
- Жунић-Павловић, В., Ковачевић-Лепојевић, М. (2008), Утицај социо-економског статуса малолетних делинквената на ток и исход кривичног поступка, *Социјална мисао*, 14 (3), стр. 52–69.
- Johnstone, L. (2011), *Marijuana use continues to rise among U.S. teens, while alcohol use hits historic lows*. University of Michigan. Retrived May 16, 2013. from http://www.monitoringthefuture.org/pressreleases/11drugpr_complete.pdf
- Kandel DB, Yamaguchi K, Chen K. (1992), Stages of progression in drug involvement from adolescence to adulthood: further evidence for the gateway theory. *J Stud Alcohol*, 53 (5), 447–57.
- Кривични законик РС*, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005-испр., 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009 и 121/2012.
- Koupilova, I., Epstein, H., Holčik, J., Hajioff, S., McKee, M. (2001), Health needs of the Roma Population in the Czech and Slovak Republics. *Social Science & Medicine*, 53 (1), 1191–1204.
- Матовић, В., Буха, А. (2012), О психоактивним контролисаним супстанцама – ситуација у свету. *Арх. фарма*, 62 (1), 136–145.
- Милошевић, Јб. (2011), Телевизија и промоција менталног здравља. *Социологија*, 53 (2), 213–230.
- Николић-Ристановић, В., Ћопић, С., Миливојевић, С., Симеуновић-Патић, Б., Михаић, Б. (2004), *Трговина људима у Србији*. Београд: ВДС, ОЕБС.
- Николић-Ристановић (ур.), *Трговина мушкарцима у Србији*. Београд: Виктимолошко друштво Србије.
- NSDUH (2007), *Illicit Drug Use, by Race/Ethnicity, in Metropolitan and Non-Metropolitan Counties: 2004 and 2005*. Rockville: U.S. Department of Health and Human Services. Retrived May 16, 2013. from <http://www.oas.samhsa.gov/2k7/popDensity/popDensity.pdf>
- Радуловић, Д. (2008), Приступ проучавању друштвене контроле дрога I: конструкција проблема. *Социологија*, 50 (2), 113–153.
- Радушки, Н. (2004), Ромска национална мањина у Србији – демографске тенденције и проблеми. *Миграцијске и етничке теме*, 20 (4), 433–445.
- Радушки, Н. (2012), Демографска истраживања ромског националног идентитета. У: *Промене идентитета, културе и језика Рома у условима*

- планске социјално-економске интеграције 33 (стр. 52–71). Београд: САНУ.
- SAMSHA (2011), *Results from the National Survey on Drug Use and Health: Detailed Tables*. Rockville, Maryland: Substance Abuse and Mental Health Service Administration. Retrived May 16, 2013. from <http://www.samhsa.gov/data/NSDUH/2k10ResultsRev/NSDUHresultsRev2010.htm#2.3>
- Smith, K., Flatley, J. (2011), *Drug Misuse Declared: Findings from the 2010/11 British Crime Survey*. London: Home Office.
- UNODC (2012), *World Drug Report 2012*. Vienna: UNODC.
- UNODC (2011), *World Drug Report*. New York: UNODC
- Францешко, М., Михаић, В., Кајон, Ј. (2005), Социјална дистанца и стереотипи о Ромима код деце новосадских основних школа. *Психологија*, 39 (2), 167–182.
- Hoare, J., Moon, D. (2010), *Drug Misuse Declared: Findings from the 2009/10 British Crime Survey*. London: Home Office.

SUPSTANCE ABUSE AMONG ROMA

Marina KOVACEVIC-LEPOJEVIC, Vesna ZUNIC-PAVLOVIC

ABSTRACT

Abuse of psychoactive substances is one of the key social challenges of our time, especially in the case of vulnerable groups, such as the poor, the unemployed, people with lower educational status, victims of violence, migrants, refugees and others. It can be said that the Roma population encompasses almost all of the following prerogatives of social exclusion. Given the empirical evidence on the connection with crime, economic, health and wider social consequences of the abuse of psychoactive substances worthy research efforts towards identifying characteristics in relation to their community and opportunities for prevention.

The aim of the work is to identify the factors contributing to abuse of psychoactive substances in the Roma population to give specific cultural recommendations for the prevention of abuse.

Key words: psychoactive substances, Roma, factors, prevention.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364

СОЦИЈАЛНА МИСАО : часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе / главни и одговорни уредник Радул Јовановић. – 1994, бр. 1- . – Београд (Мис Ирбијеве 56/II) : Издавачко предузеће Социјална мисао, 1994-(Београд : Чигоја штампа). - 24 cm

Тромесечно
ISSN 0354-401X = Социјална мисао
(Београд)
COBISS.SR-ID 42962700